

és úszik a hajó —
az öböl kijátszhatatlan tévedések
madonna-arca füzesek jönnek majd
lobog a hajad

még lobog

te élőlény

DOBAI PÉTER

Egy archaikus avantgardizmus töredékei

Fényképek filmen

JEGYZETEK KESZTHELYI REZSŐ: VONALAK KERTJE CÍMŰ
VERSKÖTETÉRŐL (BP., 1969., ÚJ TERMÉS, MAGVETŐ)

Egy régi, múlt századi magyar lexikon szócikke szerint: „*Amalfi tengeri város a salerno-i olasz kerületben, érseki székhely, 6913 lakossal. Amalfi a középkorban egy köztársaság fővárosa volt, s híressé lett élénk kereskedése által, mellyel különösen a Földközi-tengert uralta; tengeri joga (Tabula amalphitana) az időben egész Olaszországban érvényes volt. Amalfiban volt a pándekták egyetlen kézírata is; itt születtek Flavio Gioja, a delejtű feltalálója, úgy szintén Masaniello is.*”

Az Új Magyar Lexikon szerint: „*Amalfi kikötőváros Dél-Olaszországban, a Salerno-öböl partján. L: 8000 (1946) Makaróni- és papirgyártás. Tengeri fürdőhely. — Független köztársaság 839-től 1077-ig.*”

A költészet lexikonában — ha volna ilyen — Amalfi talán az emlékek kikötővárosa volna, egy lakatlan város, egy kiürült kikötő, amelynek múltja éppoly ismeretlen, mint amilyen ismeretlenek az öböl ma vagy holnap kezdődő hullámai, vagy a strand homokrajzai, vagy az éjszakáról nappalra, és nappalról éjszakára Holdként növekvő és fogyó kavicsai a partnak, vagy a „*vörös füvek*” és a „*víz-ágyékok*” a sziklákon, a sós, nedves agyagromokon.

Keszthelyi Rezső *Vonalak kertje* című könyvének a lapok sorrendjében vett legelső verse: *kavicsok Amalfiban*. (Hét éve, 1968-ben jelent meg ez a könyv, én most olvasom ezeket a verseket, várva a kevésszavú költő második könyvét.) Ebben a könyvkezdő versben a füvek *vörösek* és a vizek *ágyékosak*. Az első verset a *töredék* című négysoros követi, amelynek utolsó szava az *alkonyat*. A harmadik vers — a *király átváltozása* — a *virágok* és a *mész* anyagi-idegi kontrasztjával átlépi a szellemi birtokok-határok feltérképezett vonalát, kiér egy még ív nélküli híd hídfőjéhez, kiért egy parthoz, ahonnan gázlók és révészek keresése nélkül, ívet építve lehet csak elérni az utolsó partot, ahol a dolgok helyén a dolgok emléke áll. A *via Posillipo* „*cédrusok hold-roncsaival nyit*” utat a tenger felé,

és egy kéz ujjainak emléke felé. Az ember ott áll a parton, ahol mindennek, ami van, emléke van:

*„van fű kő folyó
van szél ház állat”*

és a „van” evidenciájában a *volt* és a *már* félelme, a *máshol* és a *máskor* zavarát fogja el az utazó tudatát: „csak a fának-dőlés már szürkület”.

Keszthelyi rengeteg szóval mondja ki a tengert, a barbár és hősi mozgást, amelybe törekeny mólókat épít, lágy hálókat és hosszú horgonyláncokat dob az ember, hogy hozzáérhessen a hullámokhoz. Ott áll a tengerparton és nem ott áll. Máris — és ez egy tiszta *most* — mintha máshol és máskor történne mindez: hullámok ismétlik meg az éveket, az éjszakákat, a nőket, a hajnalokat, a hajókat, a szobákat, az óramutatókat. Az ember egyesül — noha csak emlékül — ezzel a mozgással, és a vers is csak ennyi:

„hogy kardot rántsak ha emlék lesz a tenger”

Keszthelyi vers-szavai utolsó-lélegzet-pontosságú időjelzővé teszik a tárgyakat, a jelenségeket: „holdtavaszban”, „hold-ladik”, „fahold-isten”, „kagyló-fény”, „a legestébb fák”, „szalmafényű hold”, „kezek lámpása”, „etruszk tükrök”, „a szárazföld lebegő hal-gyertyái”, „a tenger befejezése”, „fényezőes esőben”, „s halak hold-karcolta szárnya” ... Ezek a „fényképek” vagy még inkább: kimerevített filmképek szakítják meg a könyv egészének filmjét, a belülről kifelé nézésben mintegy a visszanezést jelentik. De ezek az idézett vers-szavak, „fényképek” a filmben: egyben a könyv hagyományos nyelvi-képi struktúráját alkotják, mintha egy régi költő töredékesen fennmaradt tenger-hold-himnuszából kerültek volna bele egy ma élő költő mával-kényszerített témáiba. Eleinte — vagy talán csak az első olvasásra — nem érezni ezt a kort, amelyben élünk, a napilapok örökös „mai napját”. Mintha az egész élet egyetlen ünnepélyes szertartás volna: a nézése, a befogadása, az emlékeztetése, azé a tényé, hogy ott állok, ahol állok, és az idő múlik, ezt is magammal mérem, és aztán *egy pillanat* visszamér, és már nem állok ott, már nem vagyok. Az érzékliség és a közöny jelzi csak, hogy mégis emberi szempár nézi a valóságnak ezt az egyetlen dokumentumát: az elmúlását: „*anyám néhány vonása a leghihetlenebb*”, „*nincs hasonlata a testnek*”, „*te élőlény*”, „*égtájak nélkül gyönyörködsz mozdulataidban és a kagylók vonalában*”, „*aki él csak él*”. Passzívnak hat ez a meztelenség, ez a tudomásulvétel. Mintha csak érzékenységre volna mögötte, magatartás nem. De az embert, még mielőtt célja és öncélja lenne a boldogság, a létezés már kényszeríti a boldogságra:

*„teremtsd meg hát kezéd formáit
azzal teremtsd meg
hogy nem érted legnagyobb szerelmedet
a legnagyobb csendet
és a legnagyobb hangot”*

Egy világszéli partvidék térképe és leltára, pontosan jelölt, örökké ismétlődő „tereptárgyakkal”: kagylók, kavicsok, hullámok, csillagok, sugarak, alkonyok, hajnalok, árnyékok, virágok, holdak, újholdak, testek és arcok neve, és valami magashegységi légáram, mely kioltja a gyertyákat és a lángokban meglátott ar-

cokat, kioltja a szobákat, elsötétít és súlytalanít, álmot visz át az álmokon, „az úzás horizontján”, legelső tekintetünkön.

Megint a régi lexikonból: „Alphabet lakat, mesterséges lakat kulcs nélkül. tengely körül rakott hornyolt gyűrűből áll, melyek kívül betűkkel vannak el látva. E gyűrűk elé egy szintén hornyolt zár tolatik, s a gyűrűk tetszés szerint megforgattnak, mire a zár becsukódik, s csakis úgy nyitható ismét fel, ha a betűk a birtokos által ismert rendben állanak, úgy, hogy csipkés széleik a lakatéhoz illenek, melyet aztán kényelmesen ki lehet emelni.” Ha a Vonalak kertjében szétszórt és szórásukban rendezett szavak, képek jelkulcsát keressük, talán erre a társításra nyílna leginkább a könyvbe rejtett zár:

„érzékeny közönnnyel”

E versek szavakkal fényképezett sorozatában a dolgok, a jelenségek nem érvelnek, csak helyük és idejük fényével ragyognak, annak a szemében, aki meglátjuk szívetét — mást, önmagát kutatva — felfedezte. Egy utazó könyve ez, noha: „nincs indulás, nincs érkezés”. A természet újkori képe: a szaggatottság, a növényi, a tenger mélyi romok, az őserdők, sivatagok, vulkánok elvesztése, a nők átváltozása, az alku-ünnepek, a vizek, mezők emberi eltartása, a hajlékok géppel gyártása, a gyermekek terveinek mindennapi keresztülhúzása, a játékok és a játszás világméretű rendezvényesítése, az unalom szónoki tagadása, konzervgyáraknak viruló gyümölcsök, elfáradt madarak, ionizált haltetemek, mókás vendégek nélküli kertek, és Caligulához méltó tréfák a házmesterek és a főbérlok ötleteiben... mindez benne rezonál ezekben a néző és elnéző versekben, hogy „érzékeny közönnnyel” fájjon a hősi ingerek és érintések kiszáradása, elfelejtése.

Az életre szóló várakozás gesztusai — nyitott szempár, készülő kéz — jónak mutatják ezt a közönyt, és szenvedélyesnek ezt az érzékenységet. Mintha egy kétezer év előtti huszadik augusztus csillagai fénylenének e versek tiszta szemtükreben, a mediterrán vadon, Róma vadonja, az elíziumi vadon, az elhagyott ara pacis és a füvel, vadvirággal benőtt arénák, melyeknek vad ifjúsága Olympia virágait szedte, kegyes és kihívó koszorúkba, hogy aztán hantjukon is az élet emléke, ne a halál dísze legyen a virág. Mintha régi hátatáblákat olvasnánk, egy fürdő vagy egy kegyhely falán, olyanok ezek a vesszorok:

„hold-uszony nevet a delfinekkal
csendes búcsúzkodás gyoicsfehér ruhák
aztán intesz makacs bárkákat jelzel
vízszintesen tart az elhantolt víz”

És ha már sokat, húsz évet, harminc évet éltünk a földön, a „nálunk jobbak” között, ha láttuk megnőni és megmaradni, aztán eltűnni a terekről, az utak széléről a fákat, láttuk megvirradni a mezőket, a kikötőket, ha láttuk a nők ifjúságát, meztelenségét, ha megismertük az emlékeiket, ha megismertük anyánkat, szerelmünket, testvérünket, a tanúkat és a bírakat, akkor el kell helyezzük utunk falán a hátatáblát, a rövid felirattal, hogy tetszett a végzet,

„a testből időtlen búcsú ragyog.”

A könyv szavai tiszta, évekkel-választott, éles kontúrú, képes szavak, a rendszerük egészének különös reflexú töredéke valamennyi:

„az ártatlan kezdetek”, „lépve tűröm jószágod mocskait”, „most meztelen — ön-

magának”, „örséget váltott a mozdulattal”, „zsaluk s fekszem — olyan homályban hogy már-már gondolat a tenger”, „az agy elejti az arcot”, „s nincs a szívemben jelenség”.

Költészetünk egyik „reprezentatívnak” nevezett vonalával szemben — és ezt a szavak hamis totemizmusának nevezem itt — magányosan áll ez a könyv. Nem szózat. Százötven évvel a Szózat születése után, nem lehet őszinte az a költő, aki keddi Szózatot ír, aztán szerdait, hétfőn meg már majdnem napiparancsot, mint-ha a romantika nem volna túl sok és túl kevés a máig megmaradt szavainkhoz. Keszthelyi tud a tulajdon élete nyelvével írni. Ismeri a máig megmaradt szavakat, és elcserélhetetlen emlékei, érzései közegeiben a maga képére formálja a romantikus szótárt. Pedig témái látszólag klasszikusak vagy romantikusak: Róma, Positano, Amalfi, országút és tengerpart, hullám és a benne-úszás mámora, „ne éljünk”, eltévedt kövek, a tér és az idő félelmet keltő szűkülése az adott hely, szinte az adott testhelyzet köré, a honvágy, hogy egyszer máshol ugyanilyen közel volt a tér és az idő, és akkor nem volt félelem, tehát a félelem az, amit az ember végül is „felfedez”, azaz lel a lelkében... De az öröm és a játékok emléke a félelmet érzőben bánatot keltenek, így a félelem — „az agy elejti az arcot” — csak mintegy az érzések útja és utazása a bánathoz. Aki bánatot érez, — és bármilyen dolog csak ennek tükre neki —, az már nem fél, az már „feláldozhatja a sivatagot”, sorsa tudatával ahhoz a méltósághoz jut el, amelynek addig csak eszménye volt a birtokában — pálya és szabadság — és most már a gyakorlatában birtokolja a pályához kényszerítő szabadságot:

*„hát így — tanuljuk a sors
fogalmait pedig nem várunk mást
csak esőt a hajunkra s feketerigók
lelkéhez támasztjuk a hátunk*

*ha bekeríti vérünk
a sárkányok ragyogása
s örökké közeledünk egymáshoz
a holdfényben száradó hálók között*

(1975)